

1956-os forradalmat követő veszélyes és nehéz helyzetben. Visszavonulását azonban nem támogatták, és ebben valószínűleg »szovjet barátainak« tanácsa is szerepet játszhatott⁴² – írta Brandt a visszaemlékezésében.

Brandt önéletrajzi könyvében végső zárszóként így írt: „A keleti blokk vezetői közül Kádárt éreztem legközelebb magamhoz. Őt és tanácsadóit még nem torzította el a vezetői merevség, ami segített kijelölni a politikai irányvonalakat abban az időben, mikor ezek nem voltak egyértelműek. Ugyanakkor nem tévesztették szem elől Magyarország érdekét sem. Kádár volt az egyetlen vezető a keleti blokkban, aki egy időszakban megengedhette volna magának a szabad választások megtartását. Vágyott Európa ismételt összehozására, és arra a napra, mikor a munkásmozgalmakon belüli megosztottságon felül lehet kerekedni. Irodájában függött egy kép, ahol Mao Ce-tung volt látható, a „világmozgalom” többi vezetőjével, és ezt még akkor sem vette le, mikor az oroszok ferde szemmel néztek rá emiatt.”⁴³ Brandt még mélyebb benyomást tett, mikor 1978 tavaszán a Budapest melletti vendégházban folytatott hosszú esti beszélgetés során Kádár azt mondta: „Muszáj újra meg újra megvívunk 1914 vagy 1917 csatáit? Biztos az, hogy a szocialistáknak annyira más kérdéseket kell feltenniük maguknak most és a jövőben?” Nehéz volt cáfolni ezt a tételt. De minden rezignáltsága és józan bölcsessége dacára Kádárnak korántsem volt tiszta elképzelése a demokratikus szocializmusról, nem úgy, mint egyes munkatársainak, vagy éppen a következő nemzedékhez tartozók közül sokaknak, ami nem meglepő.⁴⁴ Brandt szerint Kádár utalt rá, hogy alaposan meggyötörte őt a Rajk-per (amelyben Kádár is vezető szerepet játszott). Rajknak az „ügy érdekében”, hamis vallomásaért cserébe, szabad eltávoztást és álnév alatti háborítatlan életet ígértek, ám ehelyett felakasztották. (Elképzelhető, hogy Kádárt büntudat gyötörte a saját szerepe miatt, és esetleg erre célzott Brandtnak.) Brandt úgy látta, hogy Kádár magyarként és kommunistaként – ebben a sorrendben, ahogy a német politikus írta – arra a döntésre jutott, hogy 1956-ban okosabb megegyezésre jutni a megszálló hatalommal. Brandt végül az alábbi sorokat vetette papírra: „1989-ben, mikor [Kádár] megmaradt funkcióit is átadta, ez olyan körülmények között zajlott, ami nem volt sem illőnek, sem méltóságteljesnek nevezhető. És ezt világosan meg is fogalmaztam, méghozzá úgy, hogy ezt az új Budapesten is megértették.”⁴⁵

⁴² Willy BRANDT: i. m. 433.

⁴³ Uo. 435.

⁴⁴ Uo. 433.

⁴⁵ Uo. 435.

Egy amerikai diplomata beszélgetései 1978-ban – W. Averell Harriman, Kádár János és Nicolae Ceaușescu

Averell Harriman, az amerikai diplomácia egyik legjelentősebb képviselőjének Budapestre érkezése is jelezte 1978 júliusában, hogy Kádár János – aki alig több mint egy évtizeddel korábban még Magyarország „mészárosaként” élt az amerikai köztudatban – megítélése gyökeres átalakuláson ment keresztül. Immár jószérivel csak sikeres gazdasági és belpolitikai reformjairól esett szó, melyek révén jelentős népszerűsége tett szert még a párton kívüliek körében is.

Harriman legfontosabb küldetésére Moszkvában került sor a második világháború alatt, amikor 1943 és 1946 között hazája nagyköveteként igyekezett összehangolni a győzelem stratégiáját a szovjet vezetéssel. Nagy reményekkel érkezett Moszkvába, Rooseveltnel elnökökkel összhangban tartóssá akarta tenni a két ország együttműködését. Jelentései kezdetben derűlátásról tanúskodtak, megbeszélései a szovjet bürokrácia vezető képviselőivel már-már szívélyesek voltak. Teheránt követően pedig úgy látszott, a tartós együttműködés minden akadályát sikerült elhárítani. Ilyen irányú reményeit hamarosan kételyek váltották fel, a szovjet külpolitika egyre több kérdésben önkényesen járt el. Röviddel Churchill moszkvai látogatása előtt már úgy vélte, hogy „kapcsolataink a szovjetekkel megdőbbséget fordulatot vettek”. A Groza-kormány hatalomra juttatása kapcsán pedig figyelmeztetett, hogy „amennyiben nem kívánjuk elfogadni Európa barbár invázióját a 20. században... meg kell találnunk a módját, hogy megállítsuk a szovjetek uralomra törő külpolitikáját.” Amikor 1943-ban Moszkvába érkezett, még támogatta a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok kiépítését a Szovjetunióval, 1945-ben már ellenezte, hogy az Egyesült Államok hitelt nyújtson Moszkvának. A magyar fegyverszüneti egyezményről is Harriman tárgyalt Moszkvában és helytelenítette, hogy a szovjet vezetés meghatározott összegű jóvát

tételt kért. A végül 300 millió dollárban megállapított summát éppen csak törleszhetőnek tartotta, és világos volt számára, hogy a jóvátételi szállítások egyben a magyar gazdaság ellenőrzését is lehetővé teszik majd a megszálló hatalomnak. Kereskedelmi miniszterként 1947-ben javasolta, hogy az Egyesült Államok gazdasági embargót vezessen be a Szovjetunió és az általa ellenőrzött országokkal szemben. Ennek feloldására csak a rendszerváltást követően került sor.

Elnöki ambíciói meghiúsulását követően, New York állam kormányzójaként (1955–1958) rövid ideig eltávolodott a külpolitikától. 1961-ben Kennedy elnök utazó nagykövete lett. Ilyen minőségében találkozott első ízben Kádárral 1963-ban. Mindketten hivatalos látogatáson jártak Moszkvában, találkoójukat Hruscsov szovjet pártfőtítkár szervezte meg a Luzsnyiki Stadion dísztribünjén. Tekintettel a két ország mélyponton levő kapcsolataira, és arra, hogy a magyar pártvezér nem sok jót mondott az Egyesült Államokról, azt lehetne hinni, hogy a valamikori szakmunkás, illetve a vasútépítésből meggazdagodott család vagyonos sarja között lezajlott megbeszélés fagyosra sikerült. Elvégre Harriman itt is megmondta, hogy nem normalizálható a magyar–amerikai viszony, amíg a budapesti amerikai követségen menedéket kapott Mindszenty hercegprímás sorsát nem rendezik. Ennek ellenére Kádár úgy nyilatkozott, hogy rendkívül kedvező benyomásokat szerzett Harrimanról, és e pozitív emlék is közrejátszott abban, hogy 1978-ban találkozott vele.

1956 után az amerikai külpolitika Kelet-Európa-felfogása fokozatos és mélyreható változáson ment keresztül. Az ötvenes évek végéig Kelet-Európa politikai és gazdasági elszigetelésével, illetve a propaganda-hadviseléssel igyekeztek az ottani rendszereket destabilizálni. Emellett biztonsági megfontolások miatt el akarták érni a térség semlegesítését, a szovjet jelenlét „felgöngyölítését.” Ezt a politikai irányvonalat 1963-ban „passzívnak, sterilnek és defetistának” bélyegezték. Rusk külügyminiszter utasította az amerikai külképviseleteket, hogy ne használják a „csatlós” szót a kelet-európai országok kormányaival összefüggésben, tekintve, hogy nem írja le megfelelő módon viszonyukat a Szovjetunióval. Kelet-Európa „visszacsatolása” a nyugati világhoz ettől kezdve már nem a Szovjetunió hatalmi szférájának teljes felszámolására vonatkozó igényt jelentett, sőt, alárendelték a Moszkvával való „tartós viszony” kialakításának. Nem feltételezte a politikai-gazdasági egységesülést sem, mindössze a „természetes kapcsolatok” helyreállítását a nyugati világgal. A hatvanas évek közepére kialakult az a nézet, hogy Európa megosztottságának megszüntetése nem feltétlenül egyenértékű az európai stabilitás megteremtésével. 1970-ben a nemzetbiztonsági tanács kelet-európai

ügyekben illetékes főmunkatársa, Helmut Sonnenfeldt azt írta, hogy a „jelenlegi status quo” Európában „nem rossz” az Egyesült Államok számára, bár hozzátette, Washington nem támogatja, hogy Moszkva szabad kezet kapjon a kontinens keleti részén.

Míg az ötvenes évek lélektani hadviselésének célja a kommunista államok politikai rendszereinek destabilizálása volt, ellenséges viszony keltése Moszkva és a csatlósok között, a hetvenes évek elején már csak jóval szerényebb cél, a „feszültség szítása” fogalmazódott meg. Számtal vetettek azzal, hogy Moszkva nem ad fel területet, Puhán budapesti nagykövet 1971-ben úgy vélte, hogy Magyarország egyetlen reménye a szovjet vezetés átalakulása. A stratégiai atomfegyvereket korlátozó SALT I szerződés aláírásának évében (1972) William Rogers külügyminiszter kifejtette, hogy bár Washington nem fogadja el a fennálló helyzetet, nem áll érdekében, hogy gyors változások történjenek, hiszen azok biztonsági kihívást jelenthetnének Moszkva számára, és szovjet katonai beavatkozáshoz vezethetnek. Ez pedig rámutatna, hogy az Egyesült Államok tehetetlen a térségben, kiválthat egy szovjet–amerikai katonai összecsapást, és ellentétes lenne az Egyesült Államok érdekeivel. Vagyis a kelet-európai államok esetleges önállósodásra tett kísérlete ellentétes volt Washington lassú demokratizálódást és óvatos függetlenedést szorgalmazó kelet-európai céljaival. Nem véletlen, hogy az 1972-ben Budapestre látogató Rogers megnyugtatta Kádárt: az Egyesült Államok nem kíván zavart kelteni Budapest és a szövetségesei között. Bár Nixon célja a zavarkelés volt, nem akarta a térséget destabilizálni. Az adminisztráción belül nem mutatkozott egyetértés a függetlenség kívánt mértékében sem. Kissinger, illetve Sonnenfeldt a függetlenséget és az autonómiát nevezte meg elérendő célként, a kettő nyilvánvaló ellentétére már a kortársak rámutattak. A realista Nixon-adminisztrációt az idealistának mondható Carter-elnökség követte, melynek kelet-európai céljai aligha álltak összhangban az eredeti hidegháborús nézetekkel. Cyrus Vance szerint az Egyesült Államok el akarta érni, hogy a vasfüggöny mögötti országokban javuljon az emberi jogok helyzete, és bővüljenek kapcsolataik a nyugati világgal, illetve azt, hogy területüket a Szovjetunió ne használhassa fel a Nyugattal szembeni ellenségeskedés során. Mindez nagyon messze került a felszabadítástól.

A forradalom öröksége sokáig jelentős szerepet játszott a magyar–amerikai viszonyban. 1971-ig nem sikerült rendezni Mindszenty József sorsát, aki 1956. november 4-én kapott menedéket az amerikai követség Szabadság téri épületében. Később az amerikaiak nem titkolták, hogy a magyar álláspont, miszerint a bíboros otléte ellentétes a nemzetközi

joggal és az amerikai diplomácia gyakorlatával is, megalapozott. Az amerikai diplomácia a Mindszenty-ügy kielégítő rendezését jelölte meg a kapcsolatok normalizálásának előfeltételeként. Az ENSZ, amerikai nyomásra 1957-ben napirendre tűzte a magyarkérdést és ezzel felfüggesztette a magyar delegáció mandátumát; ennek feloldására csak 1963-ban került sor, miután hosszas alkudozások után a Kádár-rendszer amnesztiát hirdetett. Ezt követően kezdődtek meg az amerikai pénzügyi követelések rendezésére irányuló tárgyalások, és a magyar vezetés jelezte, hogy érdekelt a kapcsolatok rendezésében. Azonban a hamarosan kitört vietnami háború bevallottan megfékezte a közeledést, pedig ehhez fontos magyar gazdasági érdek fűződött. Martin J. Hillenbrand, az első Budapestre akkreditált amerikai nagykövet sem foglalhatta el egykönnyen állomáshelyét. Egyrészt mivel a kommunista rendszerrel mindennemű kompromisszumot elutasító Mindszenty azzal fenyegetőzött, hogy elhagyja az épületet és feladja magát a hatóságoknak. Másrészt 1967-ben az addig washingtoni ügyvivőként tevékenykedő, de már nagykövetnek kijelölt Radványi János politikai menedékjogot kért az Egyesült Államoktól. Ilyen a szovjet tömb történetében még nem történt, a magyar fél Washingtonra hárította a felelősséget, és csak egyéves késéssel küldte ki az első magyar nagykövetet, Nagy Jánost.

Hillenbrand utóda, Puhan még mindig a legrosszabbak közé sorolta a magyar–amerikai viszonyt, elsősorban az Amerika-ellenes propaganda miatt – a magyar sajtó szerinte olyan hangvételű cikkeket is leköszölt, amelyek még a szovjeten is túltettek –, de a vietnami háború lecsengése fellendülést hozott. Rendezték a vagyonjogi követeléseket, 1978-ban az Egyesült Államok visszaadta az addig a Fort Knoxban őrzött Szent Koronát, majd megállapodás született arról, hogy Magyarország megkapja a diszkriminációmentes kereskedelmet biztosító legnagyobb kedvezményes elbánást. Ez utóbbi már a hatvanas évek közepe óta a magyar külpolitika céljai között szerepelt. Bulgária és Csehszlovákia is készen állt erre, de az amerikai külpolitika rangsorában Magyarország megelőzte őket.

Románia viszont az amerikai lista élén állt, minden bizonnyal megelőzve még a politikai szempontból nagyobb stratégiai súlyú Lengyelországot is. Washington nagyobb hangsúlyt fektetett a külpolitikai irányvonal viszonylagos függetlenségére, mint a „liberális” belpolitikára. 1971-ben a washingtoni román nagykövet Románia szovjet megszállásának lehetőségét vázolta Kissingernek, utóbbi leszögezte: az Egyesült Államoknak „jelentős érdeke fűződik Románia függetlenségéhez és autonóm politikájához”. Románia külpolitikai szolgáltatásokat teljesített az Egyesült Államok számára: közvetítő szerepet vállalt a vietnami háború

lezárására és az amerikai–kínai viszony normalizálására irányuló titkos tárgyalásokban. Ehhez járult, hogy Bukarest „külön utas” külpolitikát folytatott, vagyis Magyarországgal ellentétben nem követte szorosán a szovjet külpolitikát, és 1968-ban nem vett részt Csehszlovákia megszállásában sem, tekintve hogy a román szerepvállalásra Moszkva nem tartott igényt. Mindennek az eredménye több elnöki szintű találkozó (egy Bukarestben, kettő Washingtonban), valamint az volt, hogy Románia kapta meg először a legnagyobb kedvezményes elbánást a Varsói Szerződés tagállamai közül. Amikor 1973-ban felmerült a legnagyobb kedvezmény megítélése Budapest számára, kiderült, hogy először Bukarestnek kell következnie: Magyarország nem „ugorhatta át” Romániát.

Mindazonáltal Magyarország, majd Kádár amerikai megítélése pozitívrá fordult. McGeorge Bundy nemzetbiztonsági tanácsadó, nyilvánvalóan a budapesti követség jelzéseiből kiindulva, már 1964-ben úgy látta, hogy Magyarország jutott a legmesszebbre a sztálinista rendszer leépítésében. Alfred Puhan nagykövet 1971-ben „meglehetősen modern, nyugatorientált országnak” ítélte. A State Department által Harriman látogatására készített tájékoztatásból pedig kiderült, hogy „jelentősen javult az életszínvonal, enyhült a kulturális légkör, politikai, gazdasági stabilitás uralkodik” Magyarországon. Lojalitását a Szovjetunióhoz már nem csak ideológiai okokból vezették le, hanem a „geopolitikai helyzet által diktált kényszerből” is. Bár Kádár sohasem lett olyan – időlegesen – nagyra értékelt nemzetközi szereplő Washington szemében, mint Ceaușescu, megítélése drámai változáson ment át. „Magyarország mérszárosából” olyan kommunista politikus lett, akit demokratikus körülmények között is fölényesen megválasztottak volna. Emellett úgy tartották számon, mint aki elkötelezett az enyhülés politikája mellett.

Kádár nem törekedett a román pártvezetőhöz hasonló nemzetközi babérokra, aki a távol-keleti diplomáciai tevékenység mellett az arab–izraeli konfliktus rendezésére is felajánlotta szolgálatait. Ugyanakkor Kádár, akárcsak a román pártvezér, támogatta az 1965–1966-os közvetítési kísérletet a vietnami háború lezárására. A Szovjetunió iránt lojális külpolitikájából sohasem engedett, ezt elvi és gyakorlati kérdésnek tartotta, de tisztában volt vele, hogy a szocializmus „világméretű győzelme” illúzió. Ebből következett a „békés egymás mellett élés” elfogadása, a kulturális és gazdasági kapcsolatok bővítése a nyugati világgal, ami Magyarország számára létfontosságú volt Kádár szerint is. Nem titkoltan tartott a nukleáris háborútól, erről többször beszélt amerikai diplomatáknak. 1972-ben, feltehetően a vietnami háborúra való tekintettel, még vonakodva fogadta az amerikai nagykövetet, néhány évvel később ma-

ga is szívesen elment volna Washingtonba. Kaiser nagykövet őt tartotta egyedül alkalmasnak arra, hogy a kelet-európai vezetők közül közvetítsen Moszkva és Washington között.

Mint az alábbiakban közölt iratból kiderül, Harriman pontosan ezért érkezett Budapestre. Az enyhülés kurzusa a végórát élte, veszélybe került a stratégiai fegyverzet korlátozásáról szóló újabb egyezmény (SALT-II) aláírása, holott éppen ez számított a világpolitika, illetve az amerikai–szovjet viszony legfontosabb kérdésének. Talán nem véletlen, hogy az uralkodó nukleáris doktrína angol mozaikneve (MAD – *Mutual Assured Destruction*, kölcsönösen biztosított pusztulás) egyben a kóros elmeállapotra is utal. A mintegy kétórás megbeszélésen Kádár kijelentette, hogy a nyugati országoknak is megbízható partnere akar lenni. Harriman, miután végighallgatta a pártvezér ötvenperces monológját, felkérte, hogy használja ki jó viszonyát Brezsnyevvel, és jelezze, Carter elnök kész személyesen találkozni a főtítkárral, bizonyítandó, hogy továbbra is elkötelezett a leszerelés és az enyhülés mellett. Felértékelődhetett Magyarország szerepe, amely „hűséges szövetségese” volt a Szovjetunióknak, de kiépítette kapcsolatait a Nyugattal is. Attól tartott ugyanis, hogy a két nagyhatalom a fegyverkezési verseny újabb destruktív szakaszába léphet. Egyetértett ezzel Kádár is, aki egy általa felidézett Mao-beszéd kapcsán ismételt beszélt fő félelméről, egy nukleáris háború kiterjedéséről. Ez, vélte Kádár, a magyar nemzet halálát jelentené. Kádár burkoltan a szovjet külpolitikát is kritikával illette, amikor kifejtette, hogy a nemzetközi szinten minden lépés megtételekor figyelembe kell venni a másik fél várható reakcióját. Felidézte, hogy Hruscsov megosztotta vele a kubai rakétatelepítésre vonatkozó – 1962. áprilisi – döntést, amit ő, Kádár, ellenezett. (Amennyiben Kádár jól emlékezett, ez azért is érdekes, mert eddigi tudásunk szerint ezt az információt a szovjetek szövetségeseikkel sem osztották meg.) Kádár elvállalta, hogy továbbítja Harriman üzenetét Brezsnyevnek. A beszélgetésről alább közölt amerikai változaton kívül egy rövid magyar összefoglaló is készült, melynek orosz nyelvű fordítását már másnap továbbították Moszkvába. Ebből kimaradt többek között Kádár egy megjegyzése arról, hogy a magyar hivatalnoki kar látóköre szélesebb, mint a szovjeté, mert életük egy részét kapitalista berendezkedés közepette éltek le. Ceaușescu esetében merült fel a közvetítés igénye. Harriman mindössze arra kérte a román politikust, hogy folytassa addigi diplomáciai tevékenységét az arab–izraeli konfliktus megoldásáért. Bár a Ceaușescu–Harriman tárgyalás jegyzőkönyvéből kiderül, hogy a román–amerikai viszony jóval bensőségesebb volt, mint a magyar, mégis ezen a megbeszélésen került sor arra az összecsapásra, amikor

Ceaușescu olyan pénzügyi kedvezményt kért számon, amelyre Románia nem volt jogosult. A román vezető ígéretet tett, hogy országa tovább folytatja a nemzetközi válságok rendezése érdekében folytatott diplomáciai tevékenységet, amit Washington nagyra értékelt.

Feljegyzés Kádár János és W. Averell Harriman megbeszéléséről

Budapest, 1978. július 18.

Résztevők: Kádár János, Puja Frigyes, W. Averell Harriman, Philip Kaiser

Kádár első titkár július 18-án délelőtt fogadta Harriman kormányzót. A két és fél órás megbeszélésen a kétoldalú és nemzetközi kérdések széles köréről folytattak eszmecserét.

Kádár azzal nyitotta a megbeszélést, hogy köszönetet mondott Harriman kormányzónak, amiért elfogadta a magyarországi meghívást. Nagy örömmel látja és megtiszteltetés a magyaroknak, hogy eljött. Mély tiszteletnek örvend eredményeinek hosszú soráért. Olyan ember, aki elkötelezett országa érdekeinek, ugyanakkor van érzéke ahhoz, hogy megértse más országok problémáit is, különösen Kelet-Európában. Kétségtelenül ez a fő oka annak, hogy elkötelezett híve a leszerelésnek és a békének. Kádár ekkor utalt arra a találkozóra, amely közte és Harriman kormányzó között 15 évvel ezelőtt Moszkvában lezajlott.¹ Felidézte, hogy megvitatták 1956 magyarországi eseményeit, és beszéltek a jövőre vonatkozó tervekről. „Azóta mindenképpen rendeztünk egy-két dolgot és még többet is fogunk. Az eltelt időben feltűnően jól teljesítettünk, mind a saját országunkon belül, mind pedig kétoldalú viszonyunk terén. Nehéz és bonyolult kérdéseket rendeztünk. Kielégítően megoldottuk az ENSZ- és a Mindszenty-kérdést is.”

Kádár hangsúlyozta, hogy „józan nép vagyunk; tudjuk, hol van Magyarország helye a világban, és ennek megfelelően alakítjuk ki az álláspontunkat”. Ezek az eredmények, tette hozzá, megnyitották az utat a magyar–amerikai kapcsolatok rendezéséhez. Egyenként, kölcsönösen elfogadható alapon rendeztünk minden fennálló ügyet. Így például

¹ 1963-as moszkvai látogatása során vendéglátója Ny. Sz. Hruscsov szovjet pártfőtítkár informális megbeszélést szervezett Kádár és Harriman között a Luzsnyiki Stadionban, melynek során Harriman közölte, a magyar–amerikai kapcsolatok rendezésének legfőbb feltétele a Mindszenty-kérdés rendezése.

megoldottuk a régi vagyoni jogi problémát; Carter elnök visszaadta a koronát (ez, mondta Kádár, nagyon jó benyomást tett a magyar közvéleményre); és a kereskedelem kérdése is kölcsönös meglepedésre rendeződött. Ma már elmondhatjuk, „a magyar–amerikai kapcsolatok rendeződtek”. Mindez nem volt „könnyű feladat; kölcsönös erőfeszítésre volt szükség”.

Kádár hozzátette, hogy értékeli Carter elnök döntését. Köszönetét fejezte ki Harriman kormányzónak és a nagykövetnek hozzájárulásukért, és az Egyesült Államok és Magyarország közötti kapcsolatok javulása érdekében tett erőfeszítéseikért. Kifejezte reményét, hogy Harriman még sok évig ad majd tanácsot az amerikai elnököknek.

Kádár kifejtette, hogy most már minden tekintetben elképzelhetőnek tartja a rendezett magyar–amerikai kapcsolatokat. Semmi kizáró okát nem látja, hogy miért ne lehetne szorosabb politikai kapcsolat a két ország tisztségviselői között, illetve miért ne kerülhetne sor a kölcsönös érdeklődésre számot tartható nemzetközi kérdések szabadabb és teljesebb körű megvitatására. Elmondta, hogy lát lehetőséget a gazdasági együttműködés új területeken történő kifejlesztésére is. Most, hogy a legnagyobb kedvezmény elve életbe lépett,² annak ellenére, hogy a kereskedelmi forgalom nem lesz hatalmas, sokkal többet tehetünk, mint a múltban és mi, magyarok, reméljük, hogy ez így is lesz. Új lehetőségek vannak a kulturális és tudományos cserére is. Szeretnénk bővíteni őket.

Ekkor Kádár néhány szót ejtett Helsinkiről. Rámutatott, hogy a Helsinki-egyezmény 35 különböző ország egyetértésével született, olyan egyenlő partnerek között, aki nem értenek mindenben egyet. Mindez bizonyítja, hogy sokat el lehet érni, ha megvan rá az akarat. Ismét hangsúlyozta, hogy a magyarok elkötelezettek arra, hogy józanul és realisztikusan politizáljanak. „Szomorú tapasztalataink voltak. 1956 történetében semmire sem lehetünk büszkék.” „És – tette hozzá – folyamatosan megpróbáltuk levonni a megfelelő tanulságokat abból a tapasztalatból. Következésképpen minden politikai ügyben nyíltak és őszinték vagyunk. Nem úgy kezeljük politikai kapcsolatunkat, mint egy politikai prostituált, akit az ember suttyomban felszed egy sötét utcasarkon. Lojálisak vagyunk és korrektek politikai partnereinkkel szemben. Szolidaritást érzünk a fejlődő országokkal, amelyek megkísérelnek nemzeti létet teremteni maguknak.” „És – folytatta – korrekt partnerei akarunk lenni a kapitalista országoknak, az Egyesült Államoknak, Nyugat-

Németországnak és Franciaországnak. A magyarok igyekeznek minden kérdést megvitatni a nyugati országokkal, és ha sikerül közös pontot találni, akkor meg akarjuk őket valósítani.” Leszögezte, hogy amikor Harriman kormányzóval beszél, akkor ugyanazokat a dolgokat mondja, mint amit barátjának, Brezsnyevnek vagy Schmidtnek, Németország kancellárjának. „Másként cselekedni nem csak becstelen lenne, hanem rossz politika is.”

Visszatérve 1956 eseményeire, elmondta, „a múlt részének tekintjük, ami akkor történt. A múlt, az múlt. 1956 után *tabula rasával* kezdtünk. Minden magyar egyenlő állampolgár. A szeretetet nem lehet elrendelni. Lehet, hogy több embert meg tudunk győzni arról, hogy kövesse a politikánk, de mások nem biztos, hogy követnek. Ez az ő dolguk.”

Kádár ekkor rátért a vallás magyarországi helyzetére. „Rendeztük kapcsolatunkat az egyházakkal”, jelentette ki. „Az emberek járhatnak templomba és nem lesz belőle kárunk.” Azt is elmondta, hogy nincsenek előítéletek, vagy korlátozások a zsidókkal szemben sem. Büszkén említette, hogy a budapesti rabbiszeminárium a Szovjetunió számára is kiképez rabbikat. A magyarok tudják, hogy az egyházaknak nemzetközi kapcsolataik vannak. Örömeire szolgál, hogy az elmúlt év során *látogatást tett Pál pápánál. Ez tükrözi alapvető álláspontját a vallásról.* „*Kommunistaként látom, hogy az egyházak még sok nemzedéken át fennmaradnak, akár csak a szocialista társadalmak.* Ezért meg kell tanulnunk egymás mellett élnünk.” Rámutatott, hogy ebben a szellemben kötött megállapodást a Vatikánnal. „Egy hívőnek nem kell kettős azonossággal rendelkeznie. Lehetővé kell tenni, hogy részt vegyen társadalmi építő munkájában, miközben megváltásáért imádkozik a túlvilágon.” (Kiemelés az eredetiben. – B. L.)

Kádár szerint ez az álláspont indokolja, hogy Billy Graham³ lehetőséget kapott az itteni prédikációra. Örömmel vette, hogy magyarországi látogatását követően Graham látszólag megváltoztatta véleményét a szocialista Magyarországról.

Tiszteletre méltó büszkeséggel Kádár megjegyezte, hogy Magyarország szert tett némi nemzetközi tekintélyre, belső és külső kötelezettségeinek realisztikus és józan megközelítése miatt. Annak érdekében, hogy építő és pozitív módon fejlessze társadalmát, hogy tovább javíthassa az életkörülményeket, a magyaroknak békére van szükségük. Ezért vannak elkötelezve az enyhülés politikája iránt.

² 1978. június 9.

³ Eredetileg William Franklin (1918–) hittérítő, baptista lelkész.

² 1978. június 9.

Ekkor Kádár előadta, hogy néhány évvel ezelőtt találkozott egy brit kommunistával akkor, amikor mindkét ország választások elé nézett. Megkérdezte a britet, hogy mi a válaszaik tétje. Elmondta neki, hogy belső ügy, hogy vajon az állampolgárok kaphatnak-e ingyenes műfogsort. Ugyanakkor Magyarország tekintetében a fő kérdés a nemzetközi kapcsolatokról szólt. Mindez meggyőzte Kádárt, hogy értékelje Anglia múltját. Sok évtizede, ha nem évszázada a briteknek nem kell a biztonságuk miatt aggódnuk, így belső ügyeikre fordíthatják a figyelmüket. Másrészt viszont a magyarok évszázadok óta észak és dél, kelet és nyugat közötti konfliktusok keresztüztében találják magukat. Folyamatosan háborúztak. Ezért a magyarokat foglalkoztatja a béke. „Ezért támogatjuk a jó magyar–amerikai kapcsolatokat.” Ezen a ponton Kádár felidézett egy beszédet, amit Mao tartott 1957-ben Moszkvában. Mao elmondta, hogy őt nem ijeszti meg a nukleáris háború lehetősége. Ha bekövetkezne, 400 millió kínai meghalna, de még mindig maradna további 400 millió, hogy kommunista világot építsen fel az imperialista romokon. Magyaroként ez a kilátás kevés megnyugvással töltötte el. Ha Magyarországra véletlenül csak egyetlen bombát is leejtenének egy kelet–nyugati konfliktus során, akkor az a magyar nemzeti lét végét jelentené.

A kormányzó azzal kezdte válaszát Kádár fenti megjegyzéseire (amelyek kb. ötven percig tartottak), hogy kijelentette, élénken emlékszik 1963-as találkozásukra. Kádár mély benyomást tett rá aznap az aktuális kérdésekről – belső és külső – adott elemzésével, és gyakorlatias megközelítésével. „Megelégedéssel tölt el a fejlődésük”, mondta a kormányzó, de „nem vagyok meglepve”.

A kormányzó kifejezte örömét a magyar–amerikai kapcsolatok legújabb fejleményeit illetően, és dicsérte a nagykövetet az ebben vállalt szerepéért. A kormányzó hangsúlyozta, hogy Carter elnök döntése Szent István koronájának visszaadásáról erkölcsileg helyes volt, és politikailag bátor. Harriman egyetértett, hogy kitűnök a kilátások arra, hogy tovább fejlődjenek a kapcsolataink. A legnagyobb kedvezmény elve magával fogja hozni a kereskedelem fejlődését. A kormányzó a kulturális és tudományos kapcsolatok fejlődését jósolta. Kifejezte örömét, amikor Kádár kilátásba helyezte, hogy szorosabb politikai kapcsolatok lesznek amerikai és magyar vezetők között, valamint azt is, hogy érdemben megvitatják majd a kölcsönös érdeklődésre számot tartó nemzetközi ügyeket.

Ekkor a kormányzó rátért a kelet–nyugati kapcsolatokra. Hangsúlyozta, a világbéke szempontjából fontos, hogy kielégítő legyen a viszony az Egyesült Államok és a Szovjetunió között. „Elengedhetetlen,

hogy a SALT egyezményt sikeresen megkössék.”⁴ Mégis „mélységes aggodalommal tölti el a szovjet–amerikai kapcsolatok nem kielégítő állapota”. A kormányzó történelmi távlatba helyezte a helyzetet, és felidézte egy megbeszélését Mikojjal, amikor 1975-ben az amerikai küldöttség vezetőjeként Moszkvában járt a győzelem napjának harmincadik évfordulóján. Mikojan felidézte, hogy két fő kérdésben ellenezte Hruscsov irányvonalát: opponálta a berlini politikáját,⁵ és nem támogatta a kubai rakétatelepítést⁶ sem. Harriman pedig rámutatott, hogy miután Kennedy mindkét kérdésben szilárdan kitartott álláspontja mellett, kész volt előre haladni az enyhülés terén, amilyen gyorsan csak lehetett.

Harriman elmondta Kádárnak, hogy Kennedy elnök a korlátozott atomcsendegyezményt⁷ tartotta élete legnagyobb sikerének. A Kennedy által kezdeményezett enyhülés politikájának azóta rögzös útja volt – voltak sikerek és csalódások egyaránt –, „de most kritikus fordulóponthoz érkezünk”. Vagy viszonylag gyorsan megszületik a SALT megállapodás, vagy az amerikai és a szovjet tudósok is hozzáfognak a fegyverek új nemzedékeinek a kifejlesztéséhez, amelynek az lesz az eredménye, hogy mindkét ország többet költ majd fegyverkezésre.

Nem lehet véka alá rejteni, tette hozzá a kormányzó, hogy e pillanatban nem jók az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti kapcsolatok, és emiatt a SALT-tárgyalások zsákutcába juthatnak. Szerencsére pozitív jelek is mutatkoznak a kelet–nyugati kapcsolatok terén. Mint amerikai barátainak beszámolt róla, a közte és Brezsnjev között fennálló kapcsolatból tudja, hogy Brezsnjev őszintén szeretné csökkenteni a háború veszélyét. Brezsnjev tudatában van, hogy nem lehetnek nyertesei egy nukleáris holokausztnak. A kormányzó Carter elnök béke iránti elkötelezettségének mélységéről is szólt. Carter volt az első elnök, aki valóban megértette a nukleáris kérdéseket. Akarja a SALT-megállapodást. A kormányzó kifejtette még, optimizmusra ad okot, hogy Vance külügyminiszter és Gromiko külügyminiszter tisztelik egymást és jó munkakapcsolatban állnak egymással.

Ekkor a kormányzó rámutatott, hogy nehézségek merültek fel az amerikai fél részéről, és elengedhetetlen, hogy ennek a szovjetek tudatában

⁴ A stratégiai nukleáris támadófegyverek korlátozásáról szóló SALT-II megállapodásról van szó. Bár az egyezményt végül aláírta az Egyesült Államok és a Szovjetunió, az amerikai szenátus nem erősítette meg, ezért nem lépett életbe.

⁵ Hruscsovnak arra vonatkozó politikájáról van szó, hogy egyoldalúan megváltoztassa Berlin nemzetközi státusát.

⁶ A kubai rakétaválságról van szó, amely 1962. október 16-tól október 27-ig tartott.

⁷ 1963. augusztus 5.

legyenek. Hacsak nem történnek lépések, amelyek segíthetnek Carter elnöknek abban, hogy megoldja ezeket a problémákat, akkor könnyen elképzelhető, hogy nem sikerül a szenátusban megszereznie az elfogadáshoz szükséges kétharmados többséget, még akkor sem, ha sikerül megkötnie a SALT-II szerződést a szovjetekkel. Brezsnyevnek nem kell ugyanolyan módon és ugyanolyan mértékben figyelembe vennie saját közvéleményét, ahogyan Carternek az amerikai közvéleményt. Vannak olyan elemek Amerikában, amelyek majdnem minden körülmények között ellenzik az egyezményt. Sajnos a legújabb szovjet lépések bátorítást adnak nekik és növelik befolyásukat, különösen a szovjet fegyverzetek növekedése a közép-európai fronton; a disszidensekkel, különösen Saranszkijjal⁸ való bánásmód; és a szovjet lépések Afrikában.⁹ Az Egyesült Államok, mondta Harriman, ragaszkodni fog a Varsói Szerződés és a NATO közötti egyenlőséghez.

Harriman hozzátette, hogy a kép nem teljesen sötét. Valamilyest bátorítást ad az új szovjet javaslat¹⁰ a hagyományos fegyverzetek csökkentése terén, amelyet mind Carter elnök, mind Schmidt kancellár elfogadhatónak tart, és amely remélhetőleg alapul szolgálhat a további realiztikus tárgyalásoknak.

A kormányzó ekkor arról beszélt, hogy milyen rossz benyomást tesz a Saranszkij-per és -ítélet az amerikai közvéleményre. Hangsúlyozta, hogy Carter elnök mélyen hisz az emberi jogokban és rámutatott, hogy az elnök ezeket az elveket univerzálisan alkalmazza, nem csak a Szovjetunióra és más kelet-európai országokra. Különösen bántó az amerikai közvélemény számára az a szovjet vád, miszerint Saranszkij együttműködött a CIA-val miután az elnök kijelentette, hogy a CIA-nak semmi köze sem volt hozzá. A kormányzó úgy vélte, hogy meg kell találni a módját, hogyan lehetne szabadon engedni.

Továbbá elengedhetetlennek tartotta, hogy a kölcsönös hagyományos fegyverzetsökkentési tárgyalások sikerre vezessenek, és hogy a Szovjetunió együttműködjék Afrikában. A kormányzó kifejezte reményét, hogy a Szovjetunió értékelni fogja annak az egyezménynek a jelentőségét, amit a nyugati kormányok, Dél-Afrika, a SWAPO¹¹ és a szomszédos afrikai országok éppen most kötöttek Namíbiában. Szerencsére jók a kilátásai,

⁸ Anatolij Saranszkij, emberi jogi aktivistáról van szó, akit tevékenysége miatt 1978-ban börtönbüntetésre ítélték, ahonnan 1986-ban szabadult.

⁹ A Szovjetunió állítólagos zairei (ma: Kongói Demokratikus Köztársaság) beavatkozásáról van szó.

¹⁰ 1978. június 7. A Szovjetunió elfogadta a 700 ezres felső határt a Varsói Szerződés, illetve a NATO által Közép-Európában tartandó katonák számára.

¹¹ South-West African Popular Organization – Délnyugat-Afrikai Népi Szervezet.

hogy hamarosan megszülethet a megállapodás a teljes atomcsendegyezményről.¹² Ezek a fejlemények visszafordíthatják a szovjet–amerikai kapcsolatok jelenlegi irányát, hozzájárulhatnak a SALT-II megállapodás sikeres megkötéséhez, és annak amerikai szenátusi jóváhagyásához.

Végezetül a kormányzó elmondta Kádárnak, hogy szerinte Kádár felhasználhatná befolyását annak érdekében, hogy elősegítse ezeknek a dolgoknak a helyes irányba történő elmozdulását. Rámutatott, hogy politikai és földrajzi szempontból Magyarország Európa csomópontjában fekszik. „Önök a szovjetek hűséges szövetségesei,” jelentette ki a kormányzó, ugyanakkor „kiépítettek kapcsolatokat a Nyugattal is és ennek következtében képesek konstruktív befolyást gyakorolni”.

Kádár megköszönte Harrimannak az őszinte és részletes észrevételeket a kétoldalú és nemzetközi ügyekről. Örömmel töltötte el Harriman mondanivalója a kétoldalú kapcsolatokról. Nincsen szükség további kifejtésre, mert nézeteik annyira egybevágnak. „Ki kell használnunk a lehetőségeinket”, tette hozzá Kádár, „de ennek érdekében meg kell dolgoznunk. Semmi sem jön automatikusan.”

Rátérve a nemzetközi szférára Kádár jelezte, hogy Harriman már érintette a legfontosabb nemzetközi kérdést, a szovjet–amerikai viszonyt. Nem szeretjük azt a szót, hogy „szuperhatalom” – mondta, de tény, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió szuperhatalmak és a kettjük viszonya meghatározza a világ sorsát. A Helsinki-megállapodás jól példázta, hogy ez a két szuperhatalom milyen jelentős befolyással bír. Már a kezdettől fogva eltérő álláspontok voltak Helsinki kapcsán – egyes országok támogatták, mások elleneztek. Az a tény tette lehetővé Helsinkit, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió is akarta, hogy megtartsák ezt a konferenciát, és hogy sikeres is legyen.

Kádár nagyra értékelte Harriman kijelentéseit Magyarország sikereiről és Kádár saját befolyásáról, de úgy érezte, hogy Harriman talán túlértékeli lehetőségeit. Ugyanakkor megismételte, hogy a magyarok ugyanolyan őszintén beszélnek a szovjetekkel, mint bárki más. Felidézte, hogy volt egy megbeszélés Hruscsovval a kubai rakétákról, amikor az utóbbi a bizalmába fogadta. Kádár megmondta Hruscsovnak, hogy mielőtt ilyen lépést tenne, mérlegelnie kell, mikét reagál majd a másik oldal. Egy sakkjátszma analógiáját felhasználva Kádár hozzátette, hogy ennek mintájára kellene az egyik ország vezetőjének a másikkal bánnia. Mindig észben kell tartani, hogy amikor A ország vezetője olyan lépést tesz, ami befolyásolja

¹² Az 1963 augusztusában megkötött részleges atomcsendegyezmény nem tiltotta a föld alatti kísérleti atomrobbantásokat.

B országot, akkor annak az utóbbi számára elviselhetőnek kell lennie. Az első ország vezetőjének mindig lehetőséget kell hagynia második ország vezetőjének, hogy megóvja a tekintélyét. Reméli, hogy az amerikai és a szovjet vezetők is észben tartják majd ezt, amikor tárgyalnak egymással.

Kádárt meglepéssel töltötte el, hogy egy olyan személy, aki akkora tapasztalattal, tudással és tekintéllyel rendelkezik, mint Harriman, tudatában van, hogy Brezsnyev alapvetően defenzíven viszonyul a fegyverkezéshez. Tankok tekintetében, vélte Kádár, a Szovjetunióknak valóban fölénye van, bár nem háromszoros fölénye. (A kormányzó közbevetette, hogy a rendelkezésére álló adatok szerint a fölény valóban három az egyhez.) Kádár úgy folytatta, hogy „Közép-Európa viszonylagos dolog, azonban a szovjet biztonság kérdése olyan tényezőket is magában foglal, melyek hatóköre túlmegy a hagyományos fegyverzetcsökkentési tárgyalásokon”. Kádár megjegyezte, hogy nézete szerint egyensúly áll fenn a Szovjetunió és a Nyugat között. Ezt az egyensúlyt az általános nemzetközi helyzet keretein belül kell mérlegelni. Ugyanakkor hangsúlyozta, őt is bizakodással tölti el, hogy haladást értek el Bécsben,¹³ és reméli, hogy a hagyományos fegyverzetcsökkentési tárgyalások sikerrel járnak majd a tankok és más hagyományos fegyverek ügyének rendezésével.

Ekkor Kádár hosszasan szólt a szovjet nép „védekező mentalitásáról”, különösen, ami a vezetőit illeti. „Lehet szeretni, vagy nem szeretni a szovjeteket”, mondta, de „ne felejtse el a történelmüket. Az Egyesült Államok 200 évre tekint vissza, míg a szovjet történelem csak 60 éves.” Rámutatott, hogy az Egyesült Államokat sohasem szállták meg. De 1917-től 1945-ig a szovjeteket támadások érték, és ez alapvetően befolyásolja lelki beállítottságukat és világlátásukat.

Kádár hangsúlyozta, hogy Brezsnyev a béke és az enyhülés embere, és reméli, hogy még sok évig marad a Szovjetunió vezetője. Problémák adódhatnak az átmeneti időszakban. Nehezebb dolog, ha olyan országban történik hatalmi változás, mint a Szovjetunióban, mint ha az Egyesült Államokban. Ő, Kádár, felismeri ezt a tényt. Elismeri Brezsnyev hozzájárulását ahhoz is, hogy 33 éve béke van Európában. Brezsnyev és Brandt elismerést érdemel a németkérdés rendezéséért.¹⁴ Enélkül nem jöhetett volna létre Helsinki. Kádár ekkor kitért a defenzív mentalitás fő jellegzetességére, amelyre Harriman már utalt, vagyis a fenyegetettség érzésé-

re, amit szerinte az Egyesült Államoknak figyelembe kell vennie. Tekintetbe kell venni a Szovjetunió tűréshatárát, amikor az emberi jogokról van szó. Nyilvánvalóan ez magyarázza a Saranszkij-ügyet.

Kádár hangsúlyozta, hogy mindhárom Helsinki-kosarat érvényesíteni kell, és úgy tűnik, hogy az Egyesült Államok a harmadik kosárra¹⁵ korlátozza magát. Harriman közbevetette, hogy ez nem így van; az Egyesült Államok mindhárom kosarat érvényesíteni akarja. Kádár elmondta, hogy a legjobb módja a harmadik kosár végrehajtásának, ha az első és a második kosarat is átültetik a gyakorlatba. Ha, mondta, jó a politikai légkör, amelyet az első kosár végrehajtása ösztönöz, akkor a harmadik kosár is virágzik. Kádár szerint, ha létrejönnek politikai, gazdasági és katonai megállapodások, akkor a szovjeteknek előre kell lépniük a harmadik kosár területén is.

Hogy érthető legyen, mire gondol, Kádár szólt néhány szót a magyarországi helyzetről. Utalt a kormányzó megjegyzésére, hogy az Egyesült Államokban a legjobb kelet-európai teljesítményként ismerik el Magyarországot a harmadik kosár terén. Ez azért van, mert „megtanultuk 1956 leckéjét”. A magyarok tanultak saját keserű tapasztalataikból. „Megen-gedjük az embereknek, hogy nyugatra utazzanak és meghívunk ide nyugatiakat, újságírókkal együtt. Vannak a magyar társadalomnak kedvező és kedvezőtlen vetületei is, és jobban járunk, ha a helyszínen látják a helyzetet, mintha eltűzött formában hallanának róla.” Kádár mosolyogva hozzáfűzte, hogy amikor Magyarország zárt társadalom volt, akkor a magyarok azt hitték, hogy Nyugaton minden ideális. Azáltal, hogy lehetővé tettük a nyugati kiutazást, reális képet kaptak a világnak arról a részéről. „A magyarok többé már nem akarnak megszökni.” Például a zsidók részéről sem merül fel a kivándorlás igénye.

Rátérve Saranszkij konkrét esetére, Kádár kifejtette, hogy őszinte véleménye szerint Carter elnök hibázott, amikor nem sokkal elnökké választása után levelet írt Szaharovnak.¹⁶ Emlékeztetett 1956-ra, amikor nagy nyomás nehezedett Magyarországra annak érdekében, hogy amnesztiát hirdessen a politikai foglyok számára. A magyarok ellenálltak a nyomásnak, és néhány éves politikai nyugalom után 1959-ben általános amnesztiát hirdettek.¹⁷ Az amerikaiaknak rá kell jönniük, hogy a Saranszkij-ügyben

¹⁵ A Helsinki-konferencia záróokmánya három „kosárra” osztotta a tárgyalások eredményeit: az első a biztonsági ügyeket, a második a gazdasági, tudományos, technológiai és környezetvédelmi együttműködést, míg a harmadik az emberi jogokat, valamint a kulturális és információs cserét tartalmazta.

¹⁶ Andrej Szaharov szovjet atomfizikus, a szovjet hidrogénbomba atyja, a hetvenes évektől ismert polgárjogi aktivista. 1984-ben Gorkijba száműzték.

¹⁷ 1963-ban.

¹³ A Bécsben zajló hagyományos haderő- és fegyverzetcsökkentési, úgynevezett MBFR (*Mutual Balanced Force Reduction Talks* – Kölcsönös haderőcsökkentési tárgyalások) megbeszélésekről van szó.

¹⁴ 1970. augusztus 12-én írták alá a szovjet–nyugatnémet szerződést, amely normalizálta a két ország kapcsolatát.

jó adag szovjet tekintély forog kockán. Amikor a külső nyomás olyan nagy, a szovjeteknek el kell kerülniük, hogy a szokásostól eltérően viselkedjenek.

Kádár újra a magyarországi helyzetre utalt, ahol, mint mondta, megenyedik az embereknek, hogy azt írjanak, amit csak akarnak, de nem támadják a rendszert, mert a közvélemény nem szereti. Időnként egyesek „törvénytelen” dolgot cselekszenek, de hagyjuk őket, „mert nem akarunk ingyen reklámot ezeknek az embereknek”. „Még arra sem vesszük a fáradságot, hogy kihallgassuk őket,” tette hozzá. Leszögezte, hogy nem minden szocialista ország fejlődik egyformán az emberi jogok területén. Például a csehek állandó nyomás alatt vannak és bírálják őket, és ez az egyik oka annak, hogy képtelenek liberálisabb irányba menni.

Ekkor Harriman szóba hozta egy Brezsnyev–Carter-találkozó lehetőségét. A szovjet, illetve az amerikai álláspont eltér egy ilyen találkozó lehetőségét illetően. Brezsnyev úgy érzi, hogy csak akkor szabad megtartani, ha kézzelfogható eredménnyel jár. Ezzel szemben Carter úgy véli, hogy az ilyen jellegű találkozónak önmagukban való értékük is van, még akkor is, ha nem vezetnek kézzel fogható eredményhez. Egy ilyen találkozó lehetővé fogja tenni, hogy a két vezető jobban megismerje egymást, és mindenképpen hasznos lesz számukra a későbbiekben.

Kádár azzal magyarázta ezt az eltérést, hogy Carter más politika világában él, mint Brezsnyev. A szovjet hivatalnokok csak a szocialista világ normáit ismerik és nehezen értik meg, miként viselkednek a kapitalisták. Tulajdonképpen, jegyezte meg Kádár, a magyar tisztségviselők látókörre szélesebb, mint szovjet kollégáiké, mert sokuk életüknek egy részét kapitalista rendszerben élték le, egy részét pedig szocializmusban. Kádár hozzátette, maga is meg szokta jegyezni, hogy időnként, egyes kérdésekben ez jelenti a különbséget a magyar és az orosz szempont között.

Érdekes módon Kádár megemlítette, hogy ő már javasolta Brezsnyevnek, találkozzék Carterrel, hogy jobban megismerjék egymást. Mindez Kádár szerint hasznos lenne. Emlékeztette Brezsnyevet Hruscsov és Kennedy találkozására. Kádár hozzátette, hogy emlékszik Hruscsov jelentésére a megbeszélésről, különösen arra, hogy Hruscsov szerint Kennedy azt mondta, ha olyasmit tenne, „ami a szenátusnak nem tetszik, a szenátus letartóztatna engem”.

Kádár kijelentette, hogy az amerikaiaknak nem szabad túlbecsülniük a lehetőségeit, de biztosította a kormányzót, hogy ugyanazokat a dolgokat fogja mondani a szovjeteknek, mint az amerikaiaknak.

Befejezésül Kádár kifejtette, hogy a kormányzó egyedülálló módon ismeri és érti az Egyesült Államokat, befolyásos vezetőként különleges tapasztalatokkal rendelkezik, és ezért Kádár megnyugvással fogadta mind-

azt, amit Harriman a beszélgetés folyamán elmondott. Hozzáfűzte, hogy realista látásmódra van szükség az Egyesült Államok részéről, vagyis olyasmire, amiről a kormányzó híres. Sem a szocialista, sem a kapitalista országok nem fogják feladni elveiket, ezért meg kell tanulniuk egymással együttműködni. Kádár biztos benne, hogy tíz éven belül minden országnak az ideológiától függetlenül tárgyalóasztalhoz kell majd ülnie, hogy megvitasson olyan egyetemes kérdéseket, mint az energia, a környezetszennyezés stb. Végül újra megemlítette, hogy a németek „csendes módszerükkel” milyen jó eredményeket értek el a szovjetekkel az emberi jogok terén.

A kormányzó azzal zárta a megbeszélést, hogy ismételten kihangsúlyozta, bár válságba került az amerikai–szovjet viszony, mégis nagy lehetőségek nyílnak arra, hogy komoly áttörést érzünk el a SALT, a haderőcsökkentés és a teljes atomcsend egyezményének terén. Reméli, hogy az oroszok megértik azoknak a kérdéseknek a fontosságát, amelyekről Kádárral beszélt. Megnehezítik Carter számára, hogy elérje, amit nagyon szeretne, a leszerelést és az atomsorompó-egyezményt. Újra kihangsúlyozta, hisz abban, hogy Kádár segíteni tud.

Miközben felálltak a tárgyalóasztaltól, a kormányzó megkérdezte Kádárt, mi lesz Jugoszláviával Tito¹⁸ halála után. Kádár elmondta, hogy szerinte nem lesz lényeges változás, Tito minden lépést megtett a hatékony utódlás érdekében, amit ő, Kádár, teljes mértékben támogat. Amennyire meg tudja ítélni, a jelenlegi politika folytatódik. Kijelentette a kormányzónak, hogy amikor találkozik Titóval, hivatkozhat Kádárra ebben az ügyben.

Feljegyzés megbeszélésről

Tárgy: Harriman és Ceaușescu megbeszélései, 1978. július 24.

Résztevők: Nicolae Ceaușescu, Stefan Andrei, W. Averell Harriman, Rudolph Aggrey

A július 24-én a román elnök fekete-tengeri rezidenciáján megtartott egy és háromnegyed órás megbeszélésen Averell Harriman kormányzó és Nicolae Ceaușescu élénk beszélgetést folytatott az Egyesült Államok kapcsolatairól Kínával, a leszerelésről, a Közel-Keletről, a nemzetközi

¹⁸ Joszip Broz Tito (1892–1980) 1953. januárjától haláláig Jugoszlávia elnöke.

gazdasági kapcsolatokról és a kétoldalú kérdésekről. Felidézve egy korábbi, 1967-es látogatását Romániában, Harriman megismételte, hogy nagyra értékeli azt a szerepet, amit Románia vállalt abban az időszakban, hogy befejeződjék a vietnami háború azzal, hogy rábeszélte Hanoi a tárgyalásra.¹⁹ Elmondta, hogy Románia kezdeményezése meghozhatta volna a békét, ha az akkori amerikai kormányzat nagyobb rugalmasságot tanúsított volna. Ceaușescu jelentős teljesítménynek nevezte a vietnami békemegállapodás megkötését, de úgy érezte, hogy a következő fontos lépés az Egyesült Államok és Vietnam közötti kapcsolatok felújítása lenne. Erről folynak tárgyalások, amelyek nem problémamentesek, mondtta Harriman.

Ceaușescu ekkor áttért az Egyesült Államok kapcsolataira a Kínai Népköztársasággal, és kifejezte Románia reményét, hogy minél hamarabb sor kerül az Egyesült Államok és Peking kapcsolatainak normalizálására, és elmondta, hogy érzése szerint az Egyesült Államok kongresszusa és a közvélemény kedvezően viszonyulna egy ilyen lépéshez. Harriman közölte, hogy sok amerikai, aki affinitást érez Tajvannal, úgy érzi, hogy kötelezettségeink vannak iránta, és emiatt bonyolultabbá vált egy ilyen döntés. Elmondta, hogy az Egyesült Államok belpolitikája határozza meg, hogy Carter elnök mikor nézzen szembe a teljes normalizálás ellenfeleivel, és tegye meg a következő lépést az elismerés felé. Harriman kifejtette, legnagyobb gondja, hogy sikerüljön tető alá hozni a SALT szerződést. Úgy érezte, hogy semmi sem befolyásolhatja az Egyesült Államok eltökéltségét, hogy kielégítő megállapodásra jusson. Kínát illetően elmondta, hogy a Szovjetunió mindig érzékeltette, hogy támogatja az amerikai–kínai viszony normalizálását. Úgy vélte, az a megközelítés, mely szerint a kínai kapcsolatot fel lehet használni a nyomásgyakorlás eszközeként a Szovjetunióra, nem elfogadható. Ezeket a kapcsolatokat el kell különíteni, és megkérdezte Ceaușescu véleményét. Ceaușescu azt válaszolta, hogy az Egyesült Államok kapcsolatai a Szovjetunióval, illetve a SALT-szerződés mind fontosak. Ugyanakkor a Szovjetunióhoz fűződő viszony nem lehet hátrányos más kapcsolatokra nézve, és ezeknek a kapcsolatoknak tekintettel kell lenniük a népekkel való együttműködésre. Az Egyesült Államok, illetve a Szovjetunió néhány szövetséges felvetette, hogy a SALT II-szerződés hátrányos lehet az érdekeikre nézve. Segítene egy olyan megegyezés, hogy ez nincsen így. Harriman elismerte, hogy az Egyesült Államok néhány szövetséges valóban aggódik

¹⁹ 1965-ben, illetve 1966-ban Lengyelország, Magyarország és Románia igyekezett kapcsolatot teremteni Washington és Hanoi között a vietnami konfliktus békés rendezéséért.

emiatt, de elmondta, hogy a SALT II egy lépést jelent a SALT III, illetve a nukleáris fegyverek csökkentése és az általános leszerelés felé. A folyamat bonyolult és hosszán tartanak a tárgyalások, mert az Egyesült Államok főlényt élvez bizonyos területeken, míg a Szovjetunió másokban, és valószínűleg eltúlzott becslések léteznek egymás képességeiről.

Ceaușescu kifejtette, hogy az első kétoldalú megállapodások nem voltak képesek megakadályozni a fegyverkezési versenyt, illetve a nukleáris fegyverek felhalmozását. Ha a jelenlegi SALT-tárgyalások is hasonló természetűek, akkor nem a fegyverzetcsökkentés korszaka elé nézünk, hanem a fegyverkezés újabb felgyorsulása felé. Olyan megállapodásra kell törekednünk, ami mind a konvencionális, mind a nukleáris fegyverkezésnek megálljt parancsol. Ha ez nem történik meg, más államok is bekapcsolódnak majd a nukleáris versenybe. Harriman közölte, hogy megérti Ceaușescu aggodalmát. Az Egyesült Államokban sokakat zavar a Szovjetunió katonai erejének növekedése Közép-Európában, a jobb minőségű tankok, illetve az emberállomány növekedése. Azonban nézete szerint Brezsnyev „védelem-orientált” és meggyőződése, hogy a szovjet vezetésnek nem áll szándékában megtámadni Európát. A fegyverzetcsökkentésnek tárgyalásokból kell állnia a NATO és a Varsói Szerződés között, mondta Harriman. Kifejezte reményét, hogy Románia bátorítani fogja a Szovjetuniót arra, hogy mutasson nagyobb készséget az együttműködésre.

Ceaușescu úgy vélte, hogy rendkívül fontos a hagyományos fegyverkezési verseny. A bécsi MBFR-tárgyalások²⁰ hosszúak és haszontalanok. Tízezer emberes csökkentés lényegileg nem befolyásolja az erőegyensúlyt. Azonban politikai és lélektani előnyei lesznek, mivel megnyitja az utat a valódi fegyverzetcsökkentés felé. Mind a nyugati, mind a szocialista országoknak eltökéltebben kell törekedniük erre a célra. Románia mindent megtesz, hogy előmozdítsa. Harriman kifejtette, hogy a gyakorlatban nehéz elkerülni a fegyverzetek egyensúlyát, amikor mindkét fél tart a másiktól. Sajnos az Egyesült Államok kongresszusát foglalkoztatja a szovjet fegyverkezés és az a gondolat, hogy Brezsnyev támadást tervez. Hogy eredményt érhessünk el a leszerelés területén, nagyobb bizalomra van szükség mindkét fél részéről. Megkérdezte, hogy miként erősíthető a bizalom.

Ceaușescu kifejtette, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti kapcsolatok egyes problémáit eltúlozzák, ami hamis képet fest a

²⁰ Lásd a 13. számú jegyzetet.

közvélemény számára. Segítene az emberek pontosabb tájékoztatása. Egy másik fontos lépés a fegyverzetcsökkentés nemzetközi ellenőrzése felé történő gyorsabb előrelépés lehetne. Legyen Európa a fegyverzetcsökkentés első számú színhelye.

Harriman elmondta, hogy a kínaiak tartottak egy szovjet támadástól, és Ceaușescu segített eloszlatni Pekinget félelmeit. Ceaușescu válaszában kifejtette, nem mondható el, hogy a Szovjetunió meg akarja támadni Kínát, vagy fordítva. Elismerte, hogy tárgyalt erről a kínai vezetőkkel. Amikor Harriman megkérdezte, mi a véleménye a „kínai kártya” kijátszásáról, Ceaușescu elmondta, hogy nézete szerint külön kell választani az Egyesült Államok kapcsolatait a két hatalommal. Nem szabad úgy építeni a kapcsolatokat az egyikkel, hogy az a másik rovására történjen. Az Egyesült Államoknak jó kapcsolatokra kell törekednie a Szovjetunióval, Kínával és más államokkal. Nem lehet megvalósítani a békét, ha a fontos hatalmak kapcsolatait feszültség terheli. A világ nagy problémáit, akár gazdaságiak, akár politikaiak, nem oldhatja meg két, vagy három ország. Ugyanakkor az Egyesült Államok, a Szovjetunió és Kína közötti jó kapcsolatok jót tesznek az enyhülés ügyének és az emberiség javát szolgálják. Ceaușescu kijelentette, hogy bármilyen kísérlet arra, hogy kijátszák Kínát a Szovjetunió ellen, csak felbőszíti az oroszokat, és több kárt okoz, mint hasznot.

Harriman megígérte, támogatni fogja, hogy minél több ország részt vegyen a konvencionális és nukleáris fegyverzetcsökkentés problémáinak megoldásában. Értékeli Románia hozzászólását az ENSZ különleges leszerelési ülésén,²¹ és sajnálja, hogy az ülészak alatt Carter elnök nem tudta fogadni a román miniszterelnököt Washingtonban. Az Egyesült Államok szorososan együtt akar működni Romániával a leszerelés terén. Ceaușescu leszögezte, hogy a különleges ülészaknak voltak pozitív eredményei, és megígérte, hogy országa továbbra is dolgozni fog a leszerelésért.

A nemzetközi gazdasági kapcsolatokról szólva Harriman kihangsúlyozott egy szempontot, amelyről már a Román Tudományos Akadémián július 22-én tartott előadásában is beszélt, hogy a világ elindult a gazdasági hatalom diverzifikálásának útján. Erre a fejlődésre utal, hogy az Egyesült Államok Bonnban hat vezető ipari ország képviselőivel találkozott.²² Az Egyesült Államok kapcsolatainak a Szovjetunióval és a „szocialista” országokkal szerepe lesz ebben a fejlődésben. Az olyan nemze-

²¹ 1978. június.

²² 1978. június 16–18.

tek, amelyeknek a vezetése olyan bölcsességről és életerőről tett tanúbizonyságot, mint a román, pozitív befolyásuk lehet. Romániának fontos szerepe lehet a globális gazdasági kapcsolatokban és egyéb területeken is. Harriman elmondta, hogy ez különösen Ceaușescu fiatal életkora miatt igaz. Hatvanévesen a román vezető a legfiatalabb a térségben. Tito, aki 86 éves, és hat hónappal fiatalabb, mint Harriman, korosodik. Brezsnyev egészsége gyenge. Ceaușescu elmondta, hogy hálás Harriman szavaiért, de úgy véli, hogy az amerikai államférfi nagy életerőnek és fiatalosságnak örvend és nézete szerint Tito is „jól tartja magát”.

Amikor Harriman megkérdezte, hogy Brezsnyev egészsége jelentősebb utódlási kérdést jelent-e a Szovjetunió számára, Ceaușescu azt válaszolta, hogy nem lát rendkívüli vagy nehéz problémát. A Szovjetunióban számos politikai vezető, személyiség van. Az állampolitikát ők is befolyásolni fogják és az uralkodó párt irányvonala is, amely várakozása szerint folytatni fogja a békebarát vonalat. Ceaușescu attól sem tartott, hogy Tito után összeomlik Jugoszlávia független irányvonala. Tito politikája akkor is folytatódni fog, amikor Tito már nem lesz színen. Harriman kifejtette, hogy az Egyesült Államokban attól tartanak, hogy a Szovjetunió megtámadhatja Jugoszláviát, és felidézte, amikor 1951-ben²³ egy küldetése révén Jugoszláviába utazott, hogy letárgyalja azoknak a tankoknak és repülőknak a szállítását, amelyeket Tito kért az Egyesült Államoktól. Ceaușescu kijelentette, hogy nézete szerint a Szovjetunió nem akart támadni 1951-ben. Úgy gondolja, hogy egy ilyen támadás veszélye még kisebb ma, mint akkor volt. Románia nagyon jó kapcsolatot ápol Jugoszláviával.

Harriman felvetette Jugoszlávia büszkeségének (sic!) kérdését az el nem kötelezett mozgalomban, illetve azt, hogy Románia csatlakozni kíván a csoporthoz. Ceaușescu elmondta, hogy Románia meghívott vendégként vesz részt a belgrádi csúcson, bár Románia közelebb áll az el nem kötelezettséghez, mint sok rendes tag. Harriman leszögezte, hogy szerinte az el nem kötelezett mozgalom fontos szerepre hivatott a nemzetközi kapcsolatokban. Ceaușescu egyetértett a mozgalom lehetőségeinek tekintetében, de elmondta, hogy a sikerhez arra van szükség, hogy mozgalom ragaszkodjon ahhoz a joghoz, hogy minden tagja valóban független legyen.

A bonni gazdasági csúcsról szólva Ceaușescu elmondta, hogy a világ gazdasági bajait nem tudja megoldani hét ország. Az alulfejlettség és egy

²³ 1951 júniusában az Egyesült Államok egymillió dollár értékű fegyvert szállított Jugoszláviának, hogy „megőrizhesse függetlenségét a növekvő szovjet nyomással szemben”.

új gazdasági világrendre vonatkozó igény a stabilitás olyan fontos tényezői, hogy az erről szóló vitát ki kell szélesíteni. A fejlődő országokkal folytatott megbeszéléseken a fejlett országoknak tekintettel kell lenniük a szegény országok álláspontjára. Az Észak eddigi álláspontjának a hiányossága a Déllal folytatott párbeszédben az, hogy az előbbi megfontolásai nem veszik figyelembe az utóbbi alapvető érdekeit. Harriman úgy érezte, hogy jelentős mértékben előmozdítana egy nagyszabású párbeszédet, ha megtalálnák a megoldást olyan alapvető problémákra, mint a nyersanyagok kereskedelme, vagy a kedvező feltételek melletti hitelnyújtás.

A kétoldalú kapcsolatokat illetően Harriman lehetőséget látott a kereskedelmi forgalom és a befektetés bővítésére, valamint a politikai konzultációra. Dicsérettel illette, ahogyan az elmúlt tíz évben Románia fejlesztette a függetlenségét.

A román–amerikai kapcsolatok kiválóak, mondta Ceaușescu. Jelentős haladást értünk el a gazdaság terén, de két területen is jelentkeznek problémák: a technológia transzferjének a felgyorsítása és az alacsony kamatozású hitelek megszerzésének terén. Bár Románia jó eredményeket ért el a fejlesztésben, még mindig fejlődő ország. Áprilisi találkozója Carter elnökkel²⁴ baráti kapcsolatot eredményezett. Megvitatta Carter elnökkel, hogy nehézséget jelent megkapni az amerikai kormány hozzájárulását olyan technológiák beszerzésére, melyekre Romániának szüksége lenne. Románia szívesen venné Harriman segítségét mindkét ügyben. Harriman közölte, hogy az amerikai törvényhozás az alacsony kamatozású hiteleket a legkevésbé fejlett országokra korlátozza, és a más kategóriába tartozó Románia igényei nem tekinthetők olyan égetőnek, mint például Bangladesé. Ceaușescu kifejtette, hogy nézete szerint az amerikai kormánynak megvannak az eszközei arra, hogy alacsony kamatozású hitelt nyújtson Romániának, de Harriman és Aggrey nagykövet²⁵ kitarított amellett, hogy a törvények és szabályok ezt nem teszik lehetővé.

Harriman aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy szerinte felesleges feszültségek terhelik Moszkva és Washington kapcsolatait. Miközben Carter és Brezsnyev igyekeznek tető alá hozni a SALT-megállapodást, egyre nagyobb problémát jelentenek a moszkvai ellenzéki perek. Ceaușescu úgy vélte, hogy Carternek és Brezsnyevnek óvakodnia kellene olyan, a tárgyhoz nem illő dolgokat kapcsolni a leszerelési tárgyalásokhoz, amelyek akadályozzák a tárgyalásokat. Harriman egyetértett, de a jelenlegi perek azért váltották ki Carter megjegyzését, mert Saransz-

²⁴ Nicolae Ceaușescu 1978. április 11–18. között látogatott az Egyesült Államokba.

²⁵ O. Rudolph Aggrey 1977–1981 között volt az Egyesült Államok romániai nagykövete.

kijtt azzal vádolták, hogy kapcsolatban áll a CIA-val, mely vádat Carter nyilvánosan és nem nyilvánosan is tagadott. A probléma akkor merült fel, amikor a szovjetek az elnöki cáfolat ellenére is kitartottak a vád mellett. Ceaușescu erre kifejtette, hogy nem akar érdemben reflektálni az ügyre, de azt mindenképpen megjegyzné, hogy a közelmúltban az Egyesült Államok kémkedéssel vádolt szovjet ENSZ-diplomatákat, amelyet a szovjetek később tagadtak. Nyilvánvaló, hogy az Egyesült Államok, a Szovjetunió és a világ összes országa hírszerzést folytat. Az ezen a téren felmerült problémákat csendesesen kell kezelni, és a kormányzat második, harmadik szintjén. Emellett nem javítja a légkört az a tény sem, hogy egy rangidős szovjet ENSZ-diplomatát, Arkagyij Sevcsenkot²⁶ a közelmúltban az Egyesült Államokban „tartották”.

Harriman kifejtette, hogy van egy fontos pozitívuma a jelenlegi szovjet–amerikai kapcsolatoknak, nevezetesen hogy Vance külügyminiszter és Gromiko külügyminiszter kölcsönösen tisztelik egymást, és ez a kapcsolat létfontosságú lehet a jelenlegi feszült körülmények között. Carter elnök, aki éles szemmel képes megítélni embereket és problémákat, nagyobb bátorságot mutat a világ problémáinak kezelésében, mint az elmúlt években bármelyik amerikai vezető, beleértve a Közel-Keletet, ahol bizonyos ügyekben szembekerült a befolyásos zsidó–amerikai lobbival. Carternek szembe kell néznie azzal a tipikus helyzettel, amikor a terminus közepén megtartott kongresszusi választáson az elnök pártja általában teret veszít. Ugyanakkor a választások után, 1979-ben a kongresszus valószínűleg fogékonyabb lesz Carter programjaira.

Ceaușescu elnök elmondta, hogy áprilisban nagyon jó tárgyalást folytatott Carter elnökkel, melynek során kölcsönös egyetértésre jutottak. Kérte, hogy Harriman közvetítse jókívánságait Carter elnöknek és azt, hogy még jobb kapcsolatokra törekszik az Egyesült Államokkal a két elnök között létrejött közös megállapodások alapján.

Távozása előtt Harriman kérte, hogy beszéljenek röviden a közel-keleti kérdéstről, melyben érzése szerint a Szovjetunió közvetlenebbül is részt akar venni. Ceaușescu elmondta, hogy a Szovjetunió szerepe van a Közel-Keleten, de úgy érzi, hogy a legfontosabb dolog az lenne, ha bevonnák Szíriát, a palesztinokat és más érdekelt feleket a térségben az Egyesült Államok, Izrael és Egyiptom mellett. Izraelnek reálisabb álláspontot kell kialakítania a palesztinokkal kapcsolatban. Harriman megjegyezte, hogy Carter elnök álláspontja szerint a palesztinoknak el

²⁶ Arkagyij Nykolajevics Sevcsenko (1930–1998) szovjet diplomata. Az ENSZ főtítkárhelyetteseként együttműködött az amerikai hírszerzéssel, majd 1978-ban menedéjkertet kért az Egyesült Államokban.

kell ismerniük Izrael jogát a létezéshez, és el kell ismerni a palesztin nép jogos érdekeit is. Sürgette Ceaușescu, hogy folytassa Románia aktív és pozitív szerepét az arab–izraeli konfliktus megoldásának keresésében. Ceaușescu közölte, hogy Románia folytatni fogja erőfeszítését, hogy csökkentse a közel-keleti feszültséget.

Utalva arra, hogy ezt követően Titóval találkozik, Harriman kifejtette, hogy Hua elnök²⁷ küszöbön álló látogatása Bukarestben és Belgrádban²⁸ arra utal, hogy Kína látásmódja megváltozott. Felidézett egy beszélgetést, amelyet néhány éve folytatott Titóval, amikor a marsall kifejezte nemtetszését, hogy „revizionista banditának” nevezték. Harriman akkor rámutatott, hogy az amerikaiakat a kínaiak „imperialista banditáknak” hívták, de Tito elmondta, hogy „ön nem érti, sokkal rosszabb, ha az embert revizionista banditának hívják”. Ceaușescu a térdét csapkodta és majdnem kicsordult a könnye a nevetéstől.

Harriman megköszönte Ceaușescunak a román kormány meghívását és a vendégszeretetet, amit ő és családja élvezett az út során. Jelentős fejlődést tapasztalt legutóbbi, 1967-es látogatása óta és természetesen sok változást, amióta 1946-ban először járt itt. Minden jót kívánt Romániának és kilátásba helyezte, minden tőle telhetőt megtesz majd, hogy megerősítse a jó kapcsolatokat, amelyeket érzékelt. Kínába is el akart menni, de otthoni elkötelezettségei miatt erre 1978-ban már nem kerülhet sor. Ceaușescu leszögezte, hogy igen jók a kapcsolatok az amerikai kormánnyal, beleértve a bukaresti nagykövetséget is, és Washington további segítségével ezek a kapcsolatok még jobbra válhatnak. Harrimant meghívták egy huzamosabb tartózkodásra, esetleg a Kínából történő visszatérését követően. Remélte, hogy Harriman minél hamarabb eljut Kínába, mert a KNK éppen azon van, hogy kidolgozza a Nyugattal kapcsolatos álláspontját és Harriman pozitív irányba befolyásolhatja döntését. Harriman közölte, hogy észben tartja Ceaușescu tanácsát.

Ceaușescu kikísérte Harrimant az autójáig, és az ajtóban állva integetett, amíg Harriman eltávozott.

Forrás: Library of Congress, Papers of W. Averell Harriman, Box 598. – Géppel írt eredeti.

Borhi László

²⁷ Hua Kuo-feng, a Kínai Kommunista Párt elnöke.

²⁸ 1978. augusztus 15.–szeptember 1.

MATILDE EIROA

A múltbeli kapcsolatokról a jelenkori követelményekig.

A spanyol–magyar kapcsolatok helyreállításának folyamata

Mint az a címből sejthető, a vizsgált időszak elemzését két részre osztottam. Az első a „múltbeli kapcsolatokkal” foglalkozik, és az 1945 és 1959 közötti időszakot részletezi. Ez egybeesik a francóizmus úgynevezett első korszakával, jellemzője a hivatalos diplomáciai kapcsolatok hiánya. A második időszak, amely az akkor időszerű „jelenkori igényeket” tárgyalja, a francóizmus második korszakára esik, és az 1959 és 1977 közötti időszakot öleli fel. Ez annak a hosszú folyamatnak a része, amely végül, már a demokráciába való politikai átmenet idején, elvezetett a hivatalos diplomáciai kapcsolatok magas szintű helyreállításához, és a végleges szakításhoz a múlttal.

A „múlthoz kötődő kapcsolatok”

Az 1945–1959-ig tartó időszakkal kapcsolatban emlékeztetnem kell arra a tényre, hogy a Franco-kormányt 1938 februárjában hivatalosan elismerte a magyar kormány, és a két fél közötti viszony a második világháború befejező szakaszáig¹ kölcsönösen szívélyes volt. A Horthy és a Franco-rendszer közötti hasonlóságok megkönnyítették a két kormányzat közötti kölcsönös megértést történelmünknek ebben a rövid időszakában, bár a második világháború eseményei miatt a kapcsolat sem túl sűrű, sem túl intenzív nem volt azokban az években.²

¹ EIROA SAN FRANCISCO, M.: *Las relaciones de Franco con Europa centro-oriental (1939–1955)*. (Franco kapcsolatai Közép-Kelet-Európával [1939–1955]) Ariel, Barcelona, 2001.

² A kapcsolatok specifikus esetéről alapvetőek Harsányi Iván munkái, ezek közül is HARSÁNYI IVÁN: *La España de 1943–44 en la documentación diplomática húngara*. (1943–44 Spanyolországa a magyar diplomáciai